

Послідовність оцінки фінансового стану боржників – юридичних осіб

Тютюнник Ю.М.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії та економічних досліджень,

Дорогань-Писаренко Л.О.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії та економічних досліджень,

Тютюнник С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри організації обліку та аудиту
Полтавської державної аграрної академії

Стаття присвячена актуальним питанням аналізу кредитоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. Уточнено зміст категорії «кредитоспроможність». Запропоновано алгоритм оцінки фінансового стану боржників – юридичних осіб з метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту як послідовність взаємопов'язаних етапів. Окреслено особливості такого алгоритму з урахуванням чинної нормативної бази.

Ключові слова: кредитоспроможність, логістична модель, інтегральний показник фінансового стану боржника – юридичної особи, фінансовий показник, клас боржника – юридичної особи, коефіцієнт ймовірності дефолту.

Тютюнник Ю.М., Дорогань-Писаренко Л.О., Тютюнник С.В.
ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ
ДОЛЖНИКОВ – ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

Статья посвящена актуальным вопросам оценки кредитоспособности субъектов предпринимательской деятельности. Уточнено содержание категории «кредитоспособность». Предложен алгоритм оценки финансового

состояния должников – юридических лиц с целью определения значения коэффициента вероятности дефолта как последовательность взаимосвязанных этапов. Выделены особенности такого алгоритма с учетом действующей нормативной базы.

Ключевые слова: кредитоспособность, логистическая модель, интегральный показатель финансового состояния должника – юридического лица, финансовый показатель, класс должника – юридического лица, коэффициент вероятности дефолта.

Tyutyunnyk Y.M., Dorohan-Pysarenko L.O., Tyutyunnyk S.V. SEQUENCE OF ESTIMATION OF THE FINANCIAL STATE OF DEBTORS – LEGAL ENTITIES

The article is sanctified to the pressing questions of analysis of solvency of performers of entrepreneurial activities. Maintenance of category is specified «solvency». The algorithm of estimation of the financial state of debtors – legal entities is offered with the aim of determination of value of coefficient of probability of default as a sequence of the stages. The features of such algorithm are outlined taking in to account an operating normative base.

Keywords: solvency, logistic model, integral index of the financial state of debtor – legal entity, financial index, class of debtor – legal entity, coefficient of probability of default.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах об'єктивної необхідності нарощування обсягів кредитних вкладень у вітчизняну економіку особливої актуальності набувають питання об'єктивного визначення кредитоспроможності різних категорій позичальників, розроблення оптимальних методик оцінки їх фінансового стану.

Аналіз кредитоспроможності – це творчий процес, який вимагає від працівників банків глибоких економічних знань, аналітичного мислення, вміння визначати й оцінювати тенденції у господарській діяльності та

фінансовому стані боржника, можливості дотримання ним принципів кредитування. Підхід до оцінки кредитоспроможності потенційних клієнтів має бути системним і комплексним, зважаючи на їх загальну характеристику, результати аналізу фінансового стану та ефективності заходів (проектів), що кредитуються.

З метою забезпечення надійності та стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів банків Правлінням Національного банку України постановою № 351 від 30.06.2016 р. затверджено «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [4]. Це Положення розроблено відповідно до Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України». Підходи, визначені цим Положенням, ґрунтуються на принципах і рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду, включаючи застосування компонентів кредитного ризику (EAD – експозиція під ризиком, PD – імовірність дефолту боржника/контрагента, LGD – втрати в разі дефолту).

Положення № 351 вступило в дію з 3.01.2017 р. і визначає порядок оцінки банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями та встановлює мінімальні вимоги до банків щодо визначення розміру очікуваних втрат (збитків) за активними банківськими операціями внаслідок реалізації кредитного ризику.

З урахуванням змін у нормативному забезпеченні оцінки фінансового стану боржників, у тому числі юридичних осіб, виникає необхідність уточнення послідовності відповідних методик із метою ефективної їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» (затвердженого постановою Правління Національного банку України № 23 від 25.01.2012 р.), яке втратило чинність з 30.06.2016 р., наводилося таке визначення: «кредитоспроможність – наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитних операцій і його спроможність повернути борг у

повному обсязі та в обумовлені договором строки».

На думку Л.А. Лахтіонової, кредитоспроможність – це такий фінансовий стан підприємства, який дає змогу отримати кредит і своєчасно його повернути [1, с. 272]. Ю.С. Цал-Цалко визначає кредитоспроможність як наявність у підприємства умов одержання позики та її повернення у визначений термін [7, с. 368]. Як зазначають П.Ю. Буряк та інші, під кредитоспроможністю суб'єкта господарювання розуміють наявність у нього можливості отримання кредиту та його повернення, що характеризується його дисциплінованістю під час розрахунків за раніше отримані кредити, поточним фінансовим станом і можливістю за потреби мобілізувати грошові засоби з різноманітних джерел [6, с. 361]. О.В. Павловська та інші підкреслюють, що кредитоспроможність – синтетичний показник, який відображає рівень ділової надійності підприємства та його спроможності виконувати договірні зобов'язання, зокрема погасити кредит [3, с. 363].

У новому нормативному документі, а саме «Положенні про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», немає визначення терміну «кредитоспроможність», натомість наводиться визначення терміну «платоспроможність» як здатності боржника (контрагента) банку здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань відповідно до умов договорів [4].

На нашу думку, між кредитоспроможністю і платоспроможністю є істотна відмінність, адже кредитні зобов'язання позичальника перед банком, на відміну від інших зобов'язань, мають бути погашені виключно грошима. Тому для банку, який надає кредит, недостатньо, щоб боржник був платоспроможним, він повинен бути кредитоспроможним. У зв'язку з цим виникає необхідність використання категорії кредитоспроможності для характеристики спроможності боржника погашати свої зобов'язання перед банком саме грошовими коштами.

Отже, доцільно вдосконалити визначення категорії кредитоспроможності, що міститься у літературних джерелах, і навести його у такій редакції:

кредитоспроможність – це спроможність за конкретних умов кредитування у повному обсязі та у визначений кредитним договором строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошима, що генеруються боржником у процесі основної діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є уточнення послідовності оцінки фінансового стану боржників – юридичних осіб з урахуванням введення в дію «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» (постанова Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших елементів аналізу кредитоспроможності є оцінювання комерційним банком фінансового стану боржника, на підставі результатів якого визначається значення коефіцієнта ймовірності дефолту.

Відповідно до вимог Національного банку України, банк з метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника – юридичної особи, крім банку та бюджетної установи, здійснює оцінку фінансового стану [4]:

1) боржників – юридичних осіб, які відповідно до вимог законодавства України складають квартальну та річну фінансову звітність, – не рідше ніж один раз на три місяці (боржників – юридичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, – на підставі даних річної фінансової звітності, не рідше ніж один раз на 12 місяців);

2) боржників – юридичних осіб, які відповідно до вимог законодавства України складають тільки річну фінансову звітність, – не рідше ніж один раз на 12 місяців;

3) групи юридичних осіб, учасником якої є боржник/контрагент, що перебувають під спільним контролем, до яких застосовуються вимоги щодо складання консолідованої/комбінованої фінансової звітності згідно з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності, – не рідше ніж один раз на 12 місяців.

Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника – юридичної особи з

установленою періодичністю, але не пізніше ніж протягом трьох наступних календарних місяців після подання боржником – юридичною особою фінансової звітності відповідно до вимог законодавства України.

Алгоритм оцінки фінансового стану боржника – юридичної особи з метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту пропонуємо розглядати як послідовність взаємопов’язаних етапів.

1. Виходячи з належності підприємства відповідно до законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності, обирається модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи (таблиці 1, 2 додатку 7 до Положення № 351).

Банк визначає вид економічної діяльності боржника – юридичної особи згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010 на підставі наданого ним розшифрування даних рядка 2000 форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» або форми № 2-м (2-мс) «Звіт про фінансові результати» річної фінансової звітності боржника – юридичної особи за останній звітний рік щодо структури доходів, виходячи з максимального значення частки доходу від певного виду діяльності (у процентах) у загальному обсязі чистого доходу (виручки), отриманого від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). У разі однакового значення частки доходу за двома (або більше) видами діяльності модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи обирається банком самостійно, на підставі одного з таких видів діяльності.

Банк розраховує інтегральний показник із застосуванням логістичної моделі за такою формулою:

$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i x_i, \quad (1)$$

де Z – інтегральний показник;

x_i – показники, що визначаються на підставі фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності боржника – юридичної особи, з урахуванням установлених Національним банком України діапазонів для кожного фінансового показника (таблиці 1,2 додатку 7 до Положення № 351);

β_i – коефіцієнти логістичної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості показників;

β_0 – вільний член логістичної моделі, значення якого актуалізується Національним банком України.

Величини x_i, β_0, β_i щороку актуалізуються Національним банком України на підставі даних фінансової звітності боржників – юридичних осіб. Банк для актуалізації логістичної моделі подає до Національного банку України дані про класифікацію боржників – юридичних осіб, а також дані їх фінансової звітності, за формою та в строки, установлені Національним банком України.

2. За даними фінансової звітності підприємства визначаються фінансові показники, які використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи (таблиця 3 додатку 7 до Положення № 351):

- для боржника – великого або середнього підприємства – за формою № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», формою № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» [2];

- для боржника – малого підприємства – за формою № 1-м або № 1-мс «Баланс», формою № 2-м або № 2-мс «Звіт про фінансові результати» [5].

Для боржника – великого або середнього підприємства передбачено 16 фінансових показників ($K_1, \dots, K_{16}$), а для боржника – малого підприємства – 13 фінансових показників ($MK_1, \dots, MK_{13}$).

Для цілей розрахунку фінансових показників усі показники звітності враховуються зі знаком (+), як це передбачено відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. Зі знаком (–) ураховується лише показник власного капіталу (форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та форми № 1-м (1-мс) «Баланс», рядок 1495), якщо він має від’ємне значення.

Якщо під час розрахунку фінансового показника знаменник формули дорівнює 0, то під час розрахунку інтегрального показника береться найменше значення показника зі значень, установлених для фінансового показника, крім фінансових показників: $K_3, MK_3, K_5, K_6, MK_6, K_7, MK_7, K_{10}, K_{11}, MK_{11}$, за якими

береться найбільше значення.

Якщо під час розрахунку фінансових показників K_3 , K_6 , MK_6 , K_{11} , MK_{11} знаменник формули є від'ємним, то під час розрахунку інтегрального показника береться найбільше значення показника.

3. Розраховується інтегральний показник фінансового стану боржника – юридичної особи (за обраною моделлю таблиць 1, 2 додатку 7 до Положення № 351).

4. Визначається клас боржника – юридичної особи залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале) (таблиці 4, 5 додатку 7 до Положення № 351). Найвищий клас боржника – 1, найнижчий – 9.

Банк коригує визначений на підставі розрахунку інтегрального показника фінансового стану клас боржника – юридичної особи, застосовуючи коригуючі фактори, зокрема щодо:

- своєчасності сплати боргу боржником – юридичною особою з дотриманням таких вимог: у разі наявності факту прострочення боргу від 31 до 60 днів – банк визначає клас не вище 5; від 61 до 90 днів – не вище 8; 91 та більше днів – не вище 10;

- належності боржника до групи юридичних осіб під спільним контролем/групи пов'язаних контрагентів;

- ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника/контрагента;

- вимог щодо визнання/припинення визнання банком дефолту боржника/контрагента;

- наявної в банку інформації щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом 10 – банк понижує клас такого боржника на три класи.

5. Визначається значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника – юридичної особи згідно з додатком 9 до Положення № 351 виходячи зі скоригованого класу боржника (табл. 1).

Таблиця 1

Діапазони значень коефіцієнта ймовірності дефолту (PD) боржника –

юридичної особи

Клас боржника – юридичної особи	Діапазони значень коефіцієнта ймовірності дефолту (PD)
1	0,005 – 0,009
2	0,01 – 0,019
3	0,02 – 0,03
4	0,04 – 0,06
5	0,07 – 0,10
6	0,11 – 0,17
7	0,18 – 0,32
8	0,33 – 0,59
9	0,60 – 0,99
10	1

Банк під час визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника – юридичної особи в межах установленого діапазону ураховує:

- динаміку фактичних значень інтегрального показника;
- коефіцієнт покриття боргу;
- якість менеджменту боржника – юридичної особи;
- наявність та активність ринків збуту продукції;
- наявність та стан виконання бізнес-плану;
- рейтинги боржника – юридичної особи (за наявності);
- інші події та обставини, що можуть впливати на припинення виконання боржником своїх зобов'язань.

Порядок урахування впливу такої інформації на значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника – юридичної особи в межах установленого діапазону банк визначає у внутрішньобанківському положенні.

Банк під час визначення кредитного ризику за кредитом під інвестиційний проект здійснює моніторинг його фінансової самоокупності та практичної реалізації [здійснює: аналіз ефективності бізнес-плану реалізації інвестиційного проекту, структури його фінансування (співвідношення власних/залучених джерел), моніторинг стану виконання основних етапів реалізації проекту, наявності укладених договорів із постачальниками/покупцями в рамках інвестиційного проекту]. Під час аналізу стану реалізації інвестиційного

проекту банк визначає таке: спроможність боржника ефективно продовжити/завершити реалізацію такого проекту та отримати заплановані результати; надійність і стабільність бізнесу, яким займатиметься боржник протягом часу, що потрібний для завершення проекту і повернення кредиту; повноту урахування боржником усіх ризиків, що можуть виникнути впродовж строку користування кредитом.

Висновки з цього дослідження. Отже, алгоритм оцінки фінансового стану боржника – юридичної особи відповідно до вимог «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» має такі особливості:

1) вибір моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи визначається двома факторами:

- належністю підприємства відповідно до законодавства України до великого (середнього) або малого;

- видом його економічної діяльності (сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; інші);

2) методика розрахунку фінансових показників зі інформацією фінансової звітності залежить від розміру підприємства: велике (середнє) або мале;

3) у модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи включаються фіксовані значення показників, що залежать від належності фактичних значень фінансових показників до відповідних діапазонів;

4) клас боржника – юридичної особи визначається двома факторами:

- значенням інтегрального показника фінансового стану;

- належністю підприємства відповідно до великого (середнього) або малого.

Загалом доцільно застосовувати таку послідовність аналізу банком кредитоспроможності боржника – юридичної особи: загальна характеристика боржника → оцінка фінансового стану боржника шляхом розрахунку

інтегрального показника → аналіз ефективності проекту, що кредитується, та оцінювання ризиків, пов'язаних із ним → прийняття рішення про кредитування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств : [навчальний посібник] / Л. А. Лахтіонова. – К. : КНЕУ, 2004. – 365 с.
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р., із змінами [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
3. Павловська О. В. Фінансовий аналіз : [навч.-метод. посібник для самот. вивч. дисц.] / Павловська О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. – К. : КНЕУ, 2002. – 388 с.
4. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями / Затверджено постановою Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» / Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 39 від 25.02.2000 р. (у редакції наказу Міністерства фінансів України № 25 від 24.01.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
6. Фінансово-економічний аналіз : [підручник] / [Буряк П. Ю., Римар М. В., Бець М. Т. та ін.] ; під заг. ред. П. Ю. Буряка, М. В. Римара. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 528 с.
7. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз : [підручник] / Ю. С. Цал-Цалко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.